

DOI 10.36074/grail-of-science.04.08.2023.038

«КОРОТКИЙ АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ»: ВІЗІЯ КОНЦЕПЦІЇ УКЛАДАННЯ

Король Лариса Леонідівна

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри англійської та німецької філології

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, Україна

Анотація. Стаття розглядає концепцію укладання «Короткого англо-українського словника рис характеру людини». Теоретично обґрунтовано необхідність та практичну значущість словника, його призначення, тип, макроструктуру та мікроструктуру. Висвітлено особливості формування словникового реєстру. Зауважено, що дидактична спрямованість словника зумовлює включення до реєстру новотворів, лексичних одиниць, зужиткованих у переносному значенні тощо.

Ключові слова: словник, концепція словника, мікроструктура, макроструктура, риси характеру людини.

Опанування англійської мови неможливе без звернення до словників як дороговказів у незмірному лексичному розмаїтті. Напрочуд багату жанрову палітру сучасних лексикографічних видань урізноманітнюють перекладні словники, які мають виняткове значення в опануванні іноземної та вдосконаленні рівня володіння рідною мовою, адже подають правопис, документують правильну вимову, пояснюють експресивні тонкощі слововживання.

Попри те, що нині розвиток українського словникарства перебуває на етапі піднесення, залишаються сфери професійних, дослідницьких та особистісних зацікавлень, які наразі недостатньо охоплені лексикографуванням. До таких уналежимо й репрезентаційну парадигму характеру людини.

Як констатував К. Ploetz, якою б швидкою не була наша уява, як би нас не сповнювали почуття, ми нерідко потрапляємо в таке становище, коли нам бракує слів, аби точно висловити свою думку. Єдино необхідне слово зчаста «втікає» з нашої пам'яті і ми вимушені вдовольнитися словами надто сильними або ж надто слабкими, надмірно загальними чи надмірно конкретними. Саме словник пропонує найбагатший набір слів і виразів, які стають у нагоді [7]. Зацитоване судження британського вченого переконує в нагальності лексикографічного осмислення мови в цілому та кожного її напрямку, кожної грані зосібна.

Потреба у створенні англо-українського словника рис характеру людини найперше викликана небувалим розширенням сфери англійськомовного спілкування, поглибленням контактів із представниками інших країн, а також роллю суб'єктивного чинника в суспільному поступі: без людини неможливий ані науково-технічний прогрес, ні культурно-мистецький розвиток, ні міжособистісні взаємини.

Тож за мету нашої розвідки ставимо презентацію концепції лексикографічної праці, спрямованої на задоволення означеної потреби.

Розроблення концепції нового словника ґрунтується на окресленні його основних типологічних характеристик. Об'єктом словникового опису, як це видно з назви проєктованої праці, вбачаємо номінації рис характеру людини, а його способом – переклад з англійської мови на українську. За кількістю мов словник уналежнюємо до двомовних, за спрямованістю – до довідкових видань.

Спираючись на українську лексикографічну традицію розрізнення словників за обсягом (короткі – до 8 000 реєстрових одиниць, середні – від 8 000 й великі від 30 000 реєстрових одиниць [2, с. 81]), ми відобразили інформацію про обсяг проєктованого словника у назві – «Короткий англо-український словник рис характеру людини».

Пропонована назва, як бачимо, інформує не лише про обсяг і тип словника, а й опосередковано вказує на базовий принцип антропоцентричності мовних знаків. Для розуміння означеної методологічної домінанти є релевантним відображення об'єктивної дійсності, за якого «...в поле зору потрапляють найважливіші для людини властивості та грані світу, які номінуються в мові. Людський чинник є головним критерієм відбору об'єктів відображення.» [4, с. 49].

Зауважений «людський чинник», певна річ, заторкує широке коло номінацій, з-поміж яких приваблює увагу характер – складне, індивідуально-своєрідне поєднання стійких рис людини, яке формується під впливом умов її життя і виховання та зумовлює типові способи поведінки [5]. Характер уявнює чималу кількість рис (ознак, якостей, властивостей), сукупність яких виформовує певну структуровану цілісність. Її компонентами О. Степанов визначив психоемоційні ознаки та стани людини, вольові зусилля, інтелектуальні здатності, а також морально-етичні якості, завдяки яким людину відрізняють від інших біологічних істот [5].

Вищим рівнем розвитку особистості підставно вважається індивідуальність людини, її унікальність, несхожість на інших людей. Учені-психологи (І. Кон, Р. Кеттел, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Г. Меррей, З. Фройд, К. Юнг, М. Ярошевський та інші) довели, що індивідуальність виявляється в рисах характеру, почутті власної гідності, розвинутих інтелектуальних, творчих процесах, індивідуальному стилі діяльності та поведінки, типі темпераменту, характеристиках емоційної та вольової сфер тощо. Усі ці аспекти у свій неповторний спосіб інтерпретує мова, в якій добірно номінується низка моральних, вольових, емоційних, інтелектуальних характеристик людини, побутують відповідні фразеологізми та паремії.

Важко не погодитися з У. Билицею, яка ствердила, що особливий інтерес дослідників з погляду антропоцентризму викликає те, як і якими мовними

засобами людина іменує себе, свої риси, ознаки та властивості, свої вчинки та дії, які мовні механізми й образні асоціації використовує, з яких концептуальних сфер запозичує символічні образи для своєї номінації, з ким або з чим себе порівнює, настільки відрізняються ці номінації в різних мовах, що є в них універсального, а що специфічного, унікального [1, с. 10].

Вербалізація особливостей характеру людини в різних мовах становить сьогодні предмет широких наукових зацікавлень (О. Дмитренко, К. Мізін, О. Моторний, С. Помирча, О. Сошко, Ю. Сабадаш, А. Чайківська й інші), зокрема й актуалізує дискурс самопрезентації (З. Висоцька, А. Дорошкевич, А. Романченко, Е. Goffman, М. Leary, В. Shlenker, інші).

Потрібно відзначити, що такий дискурс розкриває мовний образ людини, її особливості, ідентичність, морально-психологічні риси, ставлення до світу, до певної комунікативної ситуації. Мовець, певна річ, завжди послуговується тими чи тими особистісними характеристиками для вчинення мовленнєвого впливу на співрозмовника. Отож невіддільною частиною лексичного засновку самопрезентації як жанру дискурсу розглядаємо найменування із загальним значенням «характер людини», які маніфестують як позитивно, так і негативно марковані ознаки у процесі міжкультурної комунікації, а отже можуть і заслуговують бути об'єктом лексикографування.

Парадигму найменувань рис характеру людини, емоцій та індивідуальних якостей розглядаємо як реєстротвірну тематичну лінію, що визначає наповненість словника, зумовлює його зміст і обсяг.

Закономірно, що поряд із загальноновживаною стилістично нейтральною лексикою контент словника має поповнити: розмовна лексика (*bamboozler* – пустобрех, скоробреха, пустомеля; *dinky* – чепурний, ошатний; *cheeseparing* – скупість; *sarky* – саркастичний, глузливий; *yellow* – нищий, підлий; заздрісний та ін.), окремі сленгізми (*bam* – дурний; *banana-head* телепень, тупак та ін.), слова, вжиті в усталеному, відображеному в інших словниках переносному значенні (*bullet-headed* – упертий; *sap* – розмазня; *tortoise* – малорухлива, забарна людина; *reptile* – продажна душа; гад та ін.).

Врахування динамічності лексики сучасної англійської мови як відкритої системи, яка, розвиваючись, набуває філігранної точності, чутливо реагує на зміни, зумовлює внесення до словникового реєстру лексичних новотворів, як-от: *hipster* – хіпстер; той, хто пильно стежить за останніми тенденціями моди; *oversharer* – людина, яка забагато розповідає про себе в соціальних мережах, *webhead* – завзятий користувач Інтернету тощо.

Позаяк за кількістю компонентів номінації рис характеру людини можуть бути однослівними (*brainy, candid, felicitous, generousness, humane, impulsive, joyful, kindness, loudmouth*) та багатослівними (*bad egg, big-hearted, fiction-monger, free thought, good-for-naught, half-seas-over, know-it-all, holier-than-thou, get-up-and-go, jack-in-the-box*), у словнику буде подано обидва типи.

Слід сказати, що з огляду на зауважений вище обсяг словниковий реєстр не може претендувати на цілковиту вичерпність, проте через номінації рис характеру, базових емоцій тощо ми прагнемо охопити той питомий пласт лексичних одиниць англійської мови, який різнобічно й детально схарактеризує осердя антропологічної парадигми та сучасного лінгвістичного

пізнання – людину.

Перекладний словник вважаємо необхідним знаряддям набуття міжкультурної компетентності, оскільки він, як ствердив M. Schlaefer, розвиває та поглиблює індивідуальні мовні вміння, точність стилістичну та слововживання, мовні знання чужомовців, мовну культуру, ефективність контактування між представниками різних культур [8].

Користувач перекладного словника (студент, викладач, той, хто вивчає англійську мову) зможе досягнути пишноту, самобутній колорит мови, поглибити свою обізнаність, непохибно вибрати влучний відповідник до шуканого чужомовного слова.

Принцип тематично-зорієнтованого укладання реєстру словника робить його потрібним навчальним посібником під час опанування окремих розділів практичного курсу іноземної мови як в аудиторному навчанні, так і в самостійній роботі студента.

В окремому додатку плануємо подати ідіоми на позначення рис характеру людини та прислів'я, котрі заторкують лексикографовану тематику. Подібний словокомплекс мислиться комунікативно значущим, актуалізує екстралінгвальну інформацію, задовольняє потребу адресата в експресивних номінаціях характеру людини, а відтак залучає емоційно-творчу сферу мовця до опанування лексичного розмаїття як єдності потенціалів мови й національної культури.

В обстежених теоретичних студіюваннях, присвячених проблемі укладання збірок слів [2–3; 6–9], постулюється, що кожен словник відрізняється від інших подібних праць принципами лексикографування, авторськими інтенціями, способами організації тих чи тих частин лексикографічної праці.

Прикметно, що на рівні наукового осмислення рекомендованої структури означеної праці, хоч і поставили питання, однак, на жаль, не виробили єдиного підходу. Так, B. Svensen [9] обстоює переконання, що словник має містити мегаструктуру (загальну структуру словника) макроструктуру (структуру реєстру), мікроструктуру (структуру словникової статті). На погляд, О. Демської [2], варто обійтись останніми двома елементами. При цьому макроструктуру лексикологиня визначає як загальний уклад словника, тобто принцип розташування словникових статей, передмову, правила користування словником, список скорочень, граматичний опис, додатки [2, с. 102].

Зважаючи на те, що в ході укладання реєстру увагу сфокусовано на особному тематичному пласті лексики англійської мови, вважаємо раціональною і достатньою таку макроструктуру: передне слово; зауваги щодо користування словником; список скорочень; реєстр лексикографованої тематичної лексики; додатки; список лексикографічних джерел.

Перекладний словник, як відомо, покликаний розкрити й передати еквівалентами рідної мови всю повноту значень і відтінків значень англійськомовної лексики, тож «завдання укладача полягає насамперед у тому, щоб до взятих для перекладу слів першої мови у словнику були наведені адекватні слова-відповідники другої мови» [3, с. 99]. Отож об'єктом пильної уваги має бути не лише макроструктура, а й мікроструктура словника.

Основним елементом макроструктури і центральним поняттям

лексикографії сучасні дослідники словникарства (О. Демська, G. James, R. Hartmann) вважають реєстр словника. Традиційно під реєстром розуміють упорядкований згідно з визначеним критерієм чи критеріями список словникових одиниць, що підлягають опису, поясненню, з'ясуванню, перекладу тощо [2, с. 24].

Мікроструктурою прийнято вважати структуру словникової статті [6, с. 94].

Слово, яке підлягає перекладу, називається реєстровим або заголовним. Сукупність таких слів як елементів словникової мікроструктури утворює реєстр праці. Власне реєстрове слово та текст після нього, який фонетично, граматично, стилістично та семантично інтерпретує реєстрову одиницю засобами української мови, утворюють словникову статтю (гасло).

Словникова стаття як головна композиційна і комунікативна одиниця планового словника складатиметься із чотирьох основних зон: лема, зони фонетичної, граматичної та стилістичної інформації, семантизації лема та факультативної зони прикладів слововживання (Рис. 1):

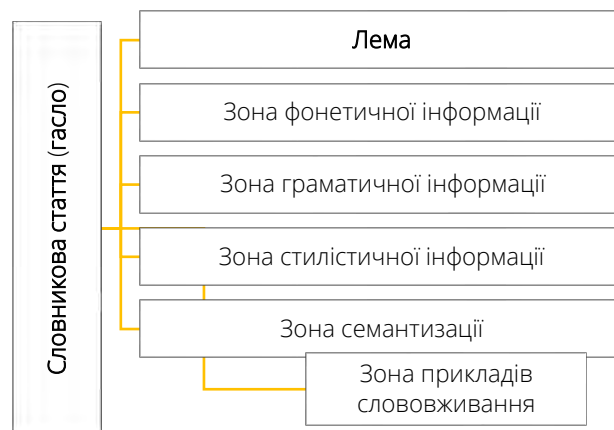

Рис. 1. Структура словникової статті (гасла)

Вихідною зоною словникової статті, як зображено на Рис. 1, є лема, або лексичний вхід. Автентичність лем належить вивірити за сучасними англійськомовними лексикографічними джерелами, зокрема й електронними.

Усі реєстрові одиниці мають бути набрані напівжирним шрифтом, який виконуватиме функцію візуального розділового знаку. Для графічного вираження застосуємо незначне зміщення лем управоруч від лівої межі тексту.

Відповідно до розробленої концепції словника макроструктурне впорядкування реєстрових одиниць належить здійснити за алфавітним принципом (a fronte) [6, с. 5], тобто розташування реєстрових одиниць від А до Z, за якого кожне слово знаходиться на відповідній йому алфавітній позиції. Означений абетковий порядок стосується всіх літер лем.

Зона фонетичної інформації забезпечить точне передавання узвичаєними умовними позначеннями специфіки вимови: по-перше, звукового складу лексикографованої одиниці, по-друге, просодії (наголосу). Транскрипції у словникових статтях буде подано у квадратних дужках, що властиво для перекладних словників. Разом з тим транскрипції мають охопити найчастіше

вживані зразки вимови згідно з двома панівним моделями англійської мови: британської та американської.

Зону граматичної інформації репрезентує граматичний показник, який засвідчує уналежненість слова до певної частини мови, та подається у формі скорочень. У словнику це, головню, іменники (*n*) та прикметники (*adj*), що зумовлено специфікою лексики, котра підлягатиме опису. Гаслові слова вносяться до реєстру в початковій граматичній формі: іменники – у називному відмінку однини, прикметники – у чоловічому роді однини. Форма множини англійськомовних іменників, якщо її утворено не за усталеними правилами, вказуватимемо в дужках після заголовних слів та виділимо курсивним шрифтом.

Окремої уваги заслуговують синтаксичні характеристики словникових одиниць, які допомагають якомога виразнішому з'ясуванню їхніх значень та особливостей функціонування в мові. Для лексикографічної фіксації нормативних, емоційно-експресивних аспектів гаслового слова у зоні стилістичної інформації застосуємо ремаркування.

Використання ремарок (лексикографічних засобів позначення приналежності слова до британського чи американського варіантів англійської мови, стилістичної або іншої специфіки реєстрової одиниці) передовсім покликане необхідністю позначення тих чи тих відхилень від норми.

Умовні скорочення, що вказують на сферу слововживання, виділено курсивом. Позначки *схвальн.* (схвальне), *знев.* (зневажливе), *лайл.* (лайливе) тощо – маніфестанти наявності образного компонента у семантиці мовної одиниці, а позначки *жарг.* (жаргонізм), *розм.* (розмовне), *книжн.* (книжне) та ін. – стилістичної маркованості леми. Разом з тим відсутність ремарок може свідчити про те, що образний компонент слова сприймається як сталий, отож не потребує додаткового лексикографічного вирізнення.

Зона семантизації леми міститиме переклади реєстрових одиниць українською мовою.

Не пов'язані з тематикою словника значення заголовних слів не наводитимуться, оскільки це порушило б тематичний принцип добору реєстрових слів. Мова йде про такі слова, як, наприклад, *acrobat*, яке має два значення: «*акробат*» і «*спритник, проноза, пройда*», тож до словникового реєстру вважаємо логічним включити лише друге значення.

Зауважимо, що при складанні реєстру для перекладу окремих слів, які не мають українськомовного еквівалента, можуть застосовуватися перекладацькі трансформації. При цьому стоїмо на позиціях дотримання принципу лаконічності словникової статті.

Зона прикладів слововживання проєктується як факультативна, однак значну частину реєстрових слів проілюструємо прикладами. Ілюстративні словосполучення сутньо доповнять семантику реєстрового слова як такі, що надають необхідний контекст, глибше розкривають значення описуваної заголовної одиниці, багатоплановість її семантики у зв'язках з іншими словами.

Особливо відзначимо те, що, використовуючи словник як джерело інформації та засіб підвищення своєї комунікативної культури, користувач зможе долучитися до інтелектуального та культурного надбання людства,

відкриваючи панораму розвитку і реального стану лексичних номінацій характеру людини в сучасній англійській мові.

Висновки. Отже, розроблена концепція «Короткого англо-українського словника рис характеру людини» базована на методологічних та технологічних засадах сучасного словникарства. Лексикографічна праця має впорядковану макроструктуру та мікроструктуру, призначення яких – зреалізувати нормативну, інформативну, пізнавальну, функції та слугувати інструментом соціальної комунікації.

Список використаних джерел:

- [1] Билиця У. Я. (2018). Компаративні фразеологічні номінації окремих морально-етичних рис характеру людини в англійській картині світу. Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація, (8), 10–15.
- [2] Демська О. М. (2010). Вступ до лексикографії : навч. посіб. Київ : Києво-Могилянська академія, 265.
- [3] Головащук С. І. (1976). Перекладні словники і принципи їх укладання. Київ : Наукова думка, 247.
- [4] Мізін К. І. (2012). Нові напрями в українській мові: зіставна лінгвокультурологія. Мовознавство, (6), 38–52.
- [5] Степанов О. Характер (2006). Психологічна енциклопедія. Київ : Академія, 383.
- [6] Hartmann R. R. K., James G. (2002). Dictionary of lexicography. London, New York : Taylor & Francis e-Library, 193.
- [7] Ploetz K. Vocabulaire systematique. P.M. Roget's thesaurus of English words and phrases. Retrived from: <https://www.amazon.com/Rogets-Thesaurus-English-Words-Phrases/dp/1478376163>.
- [8] Schlaefler M. (2002). Lexikologie und Lexikographie. Eine Einführung am Beispiel deutscher Wörterbücher. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 200.
- [9] Svendsen B. (2009). A handbook of lexicography: the theory and practice of dictionary-making. Cambridge : Cambridge University Press, 535.